

Теодосијев гроб

НАДЕЖДА КАТАНИЋ

У склопу историјског комплекса у Орашцу налази се и *Теодосијев гроб*, североисточно од орашачке цркве. То је камени белег, доскора без икаквог натписа, а налази се на гробу јасеничког кнеза и трговца Теодосија Марићевића.

Личност Теодосија Марићевића је позната и углавном се везује за сам чин договора кнезова и виђених људи из Шумадије о подизању устанка и избору старешине. Договор је био фебруара 1804. године у близини Теодосијевог имања, а можда и на њему.

Оскудни помени у историјским збивањима не омогућавају нам да поближе реконструишемо живот Теодосија Марићевића. Не знамо ни приближно време његовог рођења; не знамо да ли је био вршњак Карађорђе (чија се тачна година рођења такође не зна — 1762. или 1768)¹ ни да ли је био старији или млађи од њега. Једино се зна да је рођен у Орашцу.²

У великом ратном окршају, који ће касније послужити као школа вођама устанка — у Кочиной крајини, учествовао је и Теодосије Марићевић. За време овог рата, заједно са осталим знаменитим хајдуцима и харамбашама — као што су били Младен из Ботуња, Мијушко из Левча, Радосав из Драче, Бурмаз из Пиносаве, Стеван из Бачевице у Грузи, Богдан из Кораћице, Радоје Трнавац и други — који су се налазили под командом Карађорђевог, налазио се и Теодосије Марићевић из Орашца.³

После пропасти Кочине крајине, у времену безвлашћа, док Свиштовски мир још није био закључен и успостављена турска власт, Срби, бивши фрајкори који нису прешли у Аустрију, осећали су се лично несигурним у Србији. Многи од њих, као Карађорђе, скупили су око себе људе и хајдуковали с њима. Хајдучки харамбаша једне чете био је и Теодосије Марићевић.⁴ Шумадија је била пупа оваквих хајдучких чета, које су глобиле народ и наносиле му зла.

Да би се оваквој хајдучији стало на пут, Карађорђе је позивао хајдучке старешине да престану са насиљем и да народу више не наносе зла. Чак је претио и осветом. Многи од хајдучких харамбаша долазили су Карађорђу на помирење и са многима од њих Карађорђе се чак и побратимио. Као хајдучки харамбаша, и Теодосије Марићевић је дошао на помире-

ње Карађорђу и с њим се после тога побратимио. Ово се збило током 1791. године.⁵

Какав је живот водио Теодосије Марићевић у периоду од 1791. до 1804. године — данас

¹ *Причања савременика о првом устанку*, изд. „Просвета”, Београд 1954, уз причање Јанићија Ђурића, напомена на стр. 25.

² М. Б. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијег доба*, изд. Чупићеве задужбине XXVII (Београд 1888) 710.

³ М. Вукићевић, *Карађорђе*, књ. I, 1752—1804, Београд 1907, 33.

⁴ *Исто*, 106.

⁵ *Исто*, 108.

Сл. 1. Данашњи изглед споменика Теодосија Марићевића у Орашцу (снимак М. Соколовића)

Fig. 1. Monument funéraire élevé sur la tombe de Teodosije Marićević, à Orašac

је немогуће реконструисати. Једино се зна да је био свињарски трговац, да је трговао са Аустријом и да је 1804. године већ био кнез јасенички.⁶ Говорећи о гробу Теодосија Марићевића у Орашцу, митрополит Михаило га титулише као „обер кнеза“⁷, док Јанићије Ђурић, парафразирајући вождове речи на скупштини у Орашцу 1804. године приликом избора старешине, прича да је Карађорђе Теодосија титулисао као „терговца“.⁸ Баталака у својој *Историји српског устанка* замера проти Матији Ненадовићу што Теодосија назива кнезом, наводећи да он никада није био кнез, већ трговац. По њему, кнез је био Теодосије Филиповић из Кнића у Грузи, а село Орашац, из кога је Теодосије (по Баталаки Маричић), налази се у кнежини јасеничкој крагујевачке нахије.⁹

Сви мемоаристи слажу се у томе да је поред Карађорђа један од кандидата за старешину устанка био Станоје Главаш, док за Теодосија неки извори износе да је био кандидат, неки да је споменут узгред, случајно, а други то намерно изостављају. Оно што је тачно код већине мемоариста јесте податак да су Карађорђе и Главаш били кандидати за старешину устанка, само се не слажу у томе којим су редом предложени.¹⁰

Упоређујући писање појединих мемоариста намеће се као закључак да се у редоследу предлагања могу уочити три верзије. По првој, кандидат је Станоје Главаш, по предлогу збора, кнез Теодосије Марићевић из Орашца, такође по предлогу збора, и Карађорђе, кога је предложио кнез Теодосије.¹¹ По другој верзији, коју износи Сима Милутиновић¹², као први кандидат појављује се Станоје Главаш, затим Карађорђа предлаже Станоје и Карађорђа предлажу Станоје и Вуле Коларац. По причању Јанићија Ђурића, што би представљало трећу верзију, први кандидат је био Карађорђе, онда Карађорђе предлаже Станоја Главаша, Вула. кнеза Мирка и Теодосија трговца, а затим прота Атанасије поново предлаже Карађорђа.¹³

Станоје Главаш јасно је схватио важност овог догађаја. Он је знао да неће хтети цео народ да оде у хајдуке и да га слуша. Он је био хајдучки харамбаша, његове су наредбе оштре и преке, оне се морају извршавати, а то народ није научио нити може чинити. Стога је Главаш урадио оно што је у том тренутку било најпааметније и најпогодније: предложио је човека из народа, Теодосија, кнеза из Орашца, да он буде вођа устанка против дахија. Теодосије је знао како треба с народом поступати и народ га је слушао. Својом кандидатуром Теодосија за вођу устанка Главаш је хтео да одбаци кандидатуру од себе, а у исто време да предложи човека из народа насупрот хај-

дуку. Међутим, Теодосије се као сеоски кнез није могао примити за вођу устанка пошто је признавао турску власт. Мислио је на то шта ће бити ако Срби у свом подухвату не успеју, па и даље остану као представници дахијске власти они људи који су и раније били. У том случају највише би страдао народ, који се заједно са својим кнезом побунио против дахијске власти. Теодосије је одбио да буде старешина устанка и предложио је Карађорђа, што је сасвим природно. После одбијања Станоја Главаша и Теодосија Марићевића да се приме вођства устанка, ни Карађорђе се није хтео примити, али је на крају пристао, на велико наваљивање самог збора.¹⁴

Карактеристични су држање и погледи Теодосија Марићевића на устанак који је почео да се шири и у чији успех он тада није веровао. Када му је било понуђено да буде старешина побуњеног народа, он је то одбио, сходно својим погледима. Као веома занимљив цитирамо његов одговор: „Ја сам кнез народни, не могу бити старешина хајдучким четама. Ако сутра турска војска рупи у Србију, како ћу ја изаћи пред Турке? Шта ћу им казати кад ме упитају ко поби толике Турке (јер врана врани очи не вади) и попали турске куће и џамије? Хајдуке и ову момчад ми можемо ласно предати; али кад се ми назовемо поглавице хајдучке, нас не може предати нико. Него нека за сада старешина буде Ђорђе, који је код Турака ионако познат као хајдук; па ако турска војска удари на Србију, и Турци опет овладају, он с хајдуцима нека бежи у гору, а ми ћемо изаћи пред Турке, и бацићемо кривицу на њега и остале хајдуке, па ћемо ми њему после, лако извадити бурунџију, и предати га као хајдука.“¹⁵ Ако се што другачије окрене и ово

⁶ М. Ђ. Милићевић, *нав. дело*, 710.

⁷ Митрополит Михаило, *Православна српска црква у Краљевини Србији*, Београд 1895, 97.

⁸ *Причања савременика...*, Причања Јанићија Ђурића, 48.

⁹ Л. Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка*, део први, Београд 1898, 11.

¹⁰ Д. Страњаковић, *Збор у Орашцу 2 фебруара 1804 године*, Годишњица Н. Чупића, књ. XLIV (Београд 1935) 80.

¹¹ В. Караџић, *Прва година српског војевања на дахије*, 14, 15.

¹² С. Милутиновић у *Србијанки*, II, 40—41.

¹³ Ј. Ђурић у *Причањима савременика ...*, 114—115.

¹⁴ Д. Страњаковић, *нав. дело*, 86.

¹⁵ В. С. Караџић (у *Српском рјечнику*, Беч 1852, 800) о томе пише: „Кад се хајдук насити хајдуковања или га ко намоли и наговори да га се окани, он се преда, тј. поручи кметовима те му изваде од паше бурунџију, и онда опет изиђе међу људе, и последије тога нико му не смије споменути за оно што је хајдукујући учинио.“

се протегне, ми ћемо владати и заповедати, народ нам је свакако у рукама".¹⁶

И Ранке пише да је Теодосије предложио Карађорђа за вођу.¹⁷

Да су и многи други, а нарочито трговци, мислили слично Теодосију Марићевићу, као илустрација нека послужи причање проте Матије Ненадовића, које парафразира Баталака, о томе како се на рачун свога оца, задуживао код земунских трговаца за набавку барута за потребе устанка.¹⁸

Баталака чак потпуно негира да је приликом избора старешине старешинство нуђено Станоју Главашу и Теодосију Марићевићу, већ наводи да је Карађорђе на ово имао највише права, јер је он у Орашац сазвао све виђеније људе и народне старешине. Баталака сматра да опис тока скупа у Орашцу, који је ушао у све историјске расправе о првом српском устанку, припада слободној интерпретацији Вука Караџића¹⁹, које он лично енергично пориче.

Баталакин опис избора старешине у Орашцу изгледа веома невероватно, тим пре што он томе скупу није присуствовао, већ је слушао од других. Да је Карађорђе покренуо сазивање скупштине, он је сигурно не би сазвао у Орашцу у кнежини кнеза Теодосија, јер је морао знати да ће сви сељаци из те кнежине, којих је на збору вероватно било највише, бити пре за Теодосија, који је и раније делио са њима свако зло и добро, него за њега. Та околност да је Карађорђе био трговац, многим познат и да је уживао добар глас у народу и да се ради тога није плашио Теодосијеве кандидатуре за старешину устанка мора се одбацити, пошто је и Теодосије био трговац, а уз то и кнез. Кнезови су међу Србима били најугледнији људи у својој кнежини, као и у целом београдском пашалуку.²⁰

Те прве устаничке, 1804, године наилазимо на два помена Теодосија Марићевића, оба везана за Карађорђеве борбе са КучукАлијом код Јагодине. Карађорђе је, видевши множину турске војске која је дошла у Јагодину, послао кнеза Симу Марковића и Теодосија из Орашца у Јасеницу да сакупе нову војску.²¹ Други помен приказује Теодосија као не баш много храброг и оданог војника. Наиме, њега је Карађорђе са једним делом војске сакупљене код Јагодине упутио на Липар, да чува пролаз како се Турци из Баточине не би пробали ка Јагодини. Теодосије је на друму поставио стражу, а сам се повукао дубље у шуму. Турски заповедник Тосунага мирно је са 500 добрих коњаника прошао без пушке и боја кроз Липар и пожурио у помоћ Арнаутима опкољеним у Баточини, с намером да их ослободи

блокаде и доведе у Јагодину. Српске страже нису ни опазиле Тосунагу и његову војску.²² Кажу да је овај Теодосијев поступак јако наљутио Карађорђа и да би га овај на лицу места убио, само да му је Теодосије био у близини.²³

О смрти Теодосија Марићевића имамо опречне податке, бар што се тиче године његове смрти. М. Вукићевић, један од најозбиљнијих старијих историчара српског устанка, пише да је Теодосије страдао на скупштини у Остружници (24. и 25. маја 1804. године)²⁴, док М. Б. Милићевић и други историчари и мемоаристи пишу да се то збило на скупштини у Пећанима више Остружнице у пролеће 1805. године.²⁵ Теодосије се, изгледа, ипак сукобио с Карађорђем на скупштини у Пећанима.

Ратни успеси те прве устаничке године и популарност коју је Карађорђе као врховни вожд уживао у војсци и народу изазвали су суревњивост и дубоку нетрпељивост коју је Теодосије Марићевић гајио према Карађорђу. Оне су и биле узрок њихових препирки и крвавог исхода.

Наиме, једно од првих питања које је на овој скупштини требало решити била је исплата дуга земунским трговцима за барут и друге потребе војске. О томе да се на скупштини решавало о исплати дуга земунским трговцима за испоручени барут сведочи и причање једног простог војника — Марка Јовановића, абације и житеља београдског — који се нашао на Ускрс 1805. године у Пећанима са Карађорђевом „тевабијом". Он каже да је Карађорђе тражио од Теодосија да исплати новац за барут, што је овај одбио, те је дошло до свађе чији је крајњи исход било Теодосијево рањавање.²⁶

¹⁶ М. Ђ. Милићевић, *нав. дело*, 711.

¹⁷ Л. Ранке, *Српска револуција*, Београд 1965, 66.

¹⁸ Баталака, *нав. дело*, 108. Он је забележио по протином причању одговор земунских трговаца: „прођи се прото, зашто се задужујеш? Сутра кад у Срем побегнеш под дугом, шта ћеш онда и чиме ћеш се хранити ..."

¹⁹ *Исто*, 54, 56; М. Вукићевић, *Карађорђе*, књ. II, Историја устанка од 1804—1807, Београд 1912, 70.

²⁰ Д. Страњаковић, *нав. дело*, 82.

²¹ Баталака, *нав. дело*, део други, Београд 1899, 963.

²² М. Вукићевић, *нав. дело*, 65.

²³ Ј. Ђурић, *Српска повестница Карађорђевог времена*, Гласник Друштва србске словесности (Београд 1852) 145.

²⁴ М. Вукићевић, *нав. дело*, 85.

²⁵ М. Б. Милићевић, *нав. дело*, 711.

²⁶ Б. Перуничкић, *Град Светозарево 1806—1915* Београд 1975, 96.

После сукоба Карађорђа и Теодосија Марићевића суму од 38.000 гроша дуга земунским трговцима подмирили су Младен Миловановић, Станоје Главаш и Ђуша Вулићевић.²⁷

Према Баталаки, на скупштини у Пећанима су бирани и судије за разне нахије, чија је дужност била да правично суде у народним споровима. Међу судијама био је и Теодосије Марићевић, изабран за судију у крагујевачкој нахији. Међутим, Теодосије, суревњив на углед који је Карађорђе уживао у војсци и народу, на његов положај који је доносио и материјалне користи, а уз то и видевиши и да Турци нуде Карађорђу огромне своте новаца да смири рају и заустави устанак, почео је, посебно после случаја на Јагодини, да оговара Карађорђа, говорећи да он у Орашцу није ни изабран за врховног старешину, већ је као слуга дужан да извршава заповести које му кнезови и Совет буду ставили у задатак. Уз то је даље говорио да је Карађорђе неваљао човек, да је тиранин, да он без разлога бије и убија људе, да је народ застрашио и „узјашио“ горе него саме дахије. Када је Карађорђе за ово дочуо, развила се жучна препирка између њега и Теодосија, у којој му је Карађорђе између осталог замерио што све ово што о њему сада говори није изрекао на скупштини у Орашцу. Теодосије, који је био чувен и познат као трговац, осетио се на скупштини униженим, разјарио се и потегао пиштољ на Карађорђа. Пиштољ је плануо, али није опалио. Тада се и Карађорђе латио оружја (које никад није затајило)²⁸ и ранио је Теодосија у лево раме. Рањеног Теодосија однели су његовој кући у Орашац, где је покушао да се лечи, али је после неколико недеља умро. Сахрањен је на свом имању „испод две велике крушке“.²⁹ Овај обрачун у Пећанима описао је Сима Милутиновић у својој песми „Соперник вожда“.³⁰ Приказујући сукоб у Пећанима, Милутиновић сптужује Теодосија да је сам крив за своју поггибију, пошто је на скупштину дошао непозван. Причајући о даљем току овог сукоба, Милутиновић наводи да је Теодосије дан уочи скупштине позвао Карађорђа код себе на вечеру и том приликом му је пребацивао како сурово поступа с народом. Карађорђе се бранио од ових оптужби.

Сутрадан за доручком, Теодосије је опет почео да наговара Карађорђа да се одрекне „начелствене владе“. Зачуђен овим, Карађорђе устаје од софре, узима пушку и позива Теодосија да се пред народом разрачунају. Теодосије се овом обрту није надао, али је ипак изашао на мегдан Карађорђу. Опалио је из пушке, али није погодио, док Карађорђева

пушка никад није затајила, те је ранио Теодосија у стомак.

У даљем опису догађаја Милутиновић прича како је рањени Теодосије саветовао народу да слуша Карађорђа и да се на самртном часу измирио и изљубио с Карађорђем уверавајући га да није љут па њега.³¹

По писању Вука Караџића сукоб у Пећанима био је последица збора у Орашцу. Пошто су многи видели да старешинство доноси част, славу и богатство, почели су се кајати што се нису примили те дужности. Видевши да не могу бити старешине читавом народу, многи су се потрудили да се дочепају старешинства над нахијом. При том су Карађорђа окарактерисали као хајдука, а хајдук не може управљати земљом. Изгледа да је најгрлатији међу њима био Теодосије, који је наметнуо Карађорђу старешинство над устанком, да би се касније почео осећати угроженим чак и у крагујевачкој нахији, која је све више потпадала под Карађорђеву власт. Опис потезања оружја код В. Караџића истоветан је са истим описом који су оставили остали мемоаристи.³² Из свих описа сукоба у Пећанима може се закључити да је било неумесно од Теодосија да тражи од Карађорђа да му уступи вођство над устанком. Када је требало започети акцију против дахија, а није се знало какав ће бити резултат овог подухвата, и када је требало ставити на коцку сва своја добра, па и сам живот, тада Теодосије није хтео да се прими за старешину устанка. Међутим, када је устанак већ успео и ситуација и положај устаника били јаснији и одређенији тада је Теодосије нашао за сходно да се сети да је и он на збору у Орашцу био кандидат за старешину устанка, мислећи да на основу тога Карађорђе треба да му преда вођство.³³

Теодосијево рањавање на скупштини у Пећанима оставило је на све присутне врло мучан утисак. Поред тога што је Карађорђе овим својим поступком ставио до знања свакоме да неће дозволити да се судбина устанка, а са њим и судбина неколико хиљада Срба ставља на коцку, он је овим поспешио негодовање против себе, додуше потајно, али је, с друге

²⁷ Баталака, *нав. дело*, 134, 139—140.

²⁸ *Исто*, 139—140.

²⁹ М. Б. Милићевић, *нав. дело*, 712.

³⁰ С. Милутиновић, *нав. дело*, 45—60.

³¹ *Исто*, 59.

³² В. Караџић, *нав. дело*, 36.

³³ Д. Страњаковић, *нав. дело*, 90.

стране, онемогућио сваког ко би радио на своју руку и разједињавао устанике. Правдајући овај Карађорђевог гест са дубоким убеђењем у његову правичност, Баталака пише да се Карађорђе није плашио да ће му Теодосије преузети власт и старешинство, већ да је на тај поступак био приморан, пошто је овај без повода интригирао против њега код народа и први потеглао оружје.³⁴

Изгледа да овај догађај са Теодосијем Марићевићем није ни Карађорђа оставио равнодушним. Описујући плаховиту Карађорђевоу нарав, Ранке пише да је у љутини убио и кнеза Теодосија, иако му је овај помогао да дође до „достојанства“. Када се овакав немио догађај завршио, Карађорђе је плакао и говорио: „Бог убио онога који је почео свађу“.³⁵

Дакле, камени белег без натписа који се налази у склопу историјског комплекса у Орашцу, у народу зван „Теодосијев гроб“, припада заиста историјски потврђеној личности — Теодосију Марићевићу, кнезу и трговцу из Орашца.

Гроб се налази на данашњем имању Милисава Анића, у предњем дворишту, уза сам споменички комплекс. Локација Теодосијевог гроба, по М. Б. Милићевићу „на 40 хвата од садашње школе у Орашцу“³⁶ (мислећи на стару школу), потпуно одговара. Наравно, стабла крушака данас више не постоје.

Споменик се састоји од великог монолитног камена гранита црвенкастомрке боје, којим је гроб наткриљен. Камен висине 100 cm ширине 42 и дебљине 23 cm донедавно је био без икаквог натписа. Међутим, 1980. године, један од далеких потомака Теодосија Марићевића

дао је самоиницијативно да се исклеше натпис, који гласи:

†
Теодосије Марићевић
† 1807
гроб му обнови његов
потомак Марко
1980 г.

Слова натписа, премазана црном масном бојом, нарушила су естетски изглед споменика, а година смрти на њему историјски је нетачна. Изгледа да се кућа Теодосија Марићевића налазила северозападно од гроба, у данашњим њивама. По причању власника имања, он је приликом дубљега орања открио не само трагове куће већ и остатке огњишта, што је, наравно, до данас уништено.

У јавности се мисли да се посмртни остаци Теодосија Марићевића налазе на сеоском гробљу у Орашцу. Као и на свим сеоским гробљима у Шумадији, и у Орашцу је гробље издељено према породицама које се ту сахрањују.

На делу орашачког гробља које припада породици Марићевића налази се један старији надгробни споменик, који би могао припадати раздобљу првог српског устанка. Споменик је добрим делом утонуо у земљу, а натпис на њему, исписан густим словима, не само да је излизан већ је сав обрастао маховином, тако да се ништа од текста не може прочитати. Питање је да ли су ту можда сахрањени посмртни остаци Теодосија Марићевића ако сви његови савременици (па на основу њих и М. Б. Милићевић) изричито наводе да је Теодосије сахрањен на свом имању у Орашцу.

³⁴ Баталака, *нав. дело*, део први, 297—298.

³⁵ Л. Ранке, *нав. дело*, 102.

³⁶ М. Б. Милићевић, *нав. дело*, 711.

Le tombeau de Teodosije

NADEŽDA KATANIĆ

Au village d'Orašac, non loin de la ville d'Arandjelovac, se trouve un ensemble de monuments qui perpétue le souvenir de la Première insurrection serbe, celle de 1804. L'ensemble de compose, tout d'abord, du site historique, connu sous le nom de «Ravins de Marićević» (Marićevića jaruge), où en automne 1803, on décida d'organiser, au printemps suivant, une insurrection contre les Turcs; s'y trouvent également une église commémorative bâtie dans la seconde moitié du XIXe siècle, une école construite vers les années 30 de ce siècle en souvenir de l'insurrection de 1804, un monument funéraire

remontant à l'époque de l'insurrection et un monument commémoratif, érigé à la mémoire des combattants tués au cours de la Seconde guerre mondiale.

L'article traite du monument élevé à l'époque de la Première insurrection et connu dans la population comme «Tombeau de Teodosije». La première assemblée des insurgés, celle de l'automne 1803 eut lieu dans les ravins de Marićević, tandis que la seconde, celle de février 1804 fut tenue à l'endroit où se dresse actuellement l'église qui la commémore.

C'est au cours de cette dernière que Djordje Petrović, marchand de renom, que les Turcs appelaient Karadjordje (Georges le Noir) fut élu chef de l'insurrection. Les deux événements mémorables eurent lieu sur le terrain appartenant à Teodosije Marićević, marchand, lui aussi, et «knez» du village, dont le nom avait figuré parmi les candidats proposés lors de la seconde assemblée.

L'auteur suit la vie et l'activité de Teodosije Marićević au cours de la première année de l'Insurrection, en présentant celui-ci comme combattant qui n'était guère courageux ni dévoué. Dès le printemps 1805, lorsque l'insurrection prit de l'ampleur et que les Turcs assuyaient une défaite après l'autre,

lorsqu'une bonne partie de la Serbie était déjà libérée, Teodosije Marićević donna libre cours à sa jalousie à l'égard de Karageorges, chef de l'insurrection. Ce fut là le motif principal de leur conflit qui se termina tragiquement pour Teodosije Marićević. Blessé à l'occasion d'une querelle, il mourut à Orašac, après une agonie de plusieurs semaines, et fut enterré dans son domaine.

Un modeste monument funéraire, élevé dans le site commémoratif d'Orašac où, jusqu'à tout récemment, il n'y avait pas d'inscription, appartient sans nul doute au personnage historique bien connu: à Teodosije Marićević, marchand et «knez» du village d'Orašac.